

У сучасних умовах межі виховання розширюються. Доцільно організоване за змістом і формою навчання містить в собі потужний виховний потенціал: формує соціальні настанови та ціннісні орієнтації особистості, її духовні та матеріальні потреби.

Із досвіду роботи можемо сказати, що одним із найефективніших засобів пробудження в учнів інтересу до математики є позакласна робота. Вона сприяє підвищенню математичної культури учнів, розвитку їхнього мислення і, взагалі, тих якостей, сукупність яких називається математичними здібностями. Протягом останніх років проводилися такі позакласні заходи: «Змагання веселих і кмітливих», «У світі математики».

Список використаних джерел.

1. Кульбіда С.В. Використання простих нетрадиційних задач на уроках математики у школах для дітей зі зниженим слухом. С. Кульбіда. Дефектологія. 2002. № 2. С. 16 – 18.
2. Кульбіда С.В. Розвиток пізнавальних інтересів на уроках математики у школах для глухих. С. Кульбіда. Дефектологія. 2001. № 2. С. 27 – 29.

УДК 376-056.2 9 : 81 — 028.31(045)

Шигулець О. М.,
соціальний педагог Терехівського НРЦ

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

*Твоє життя буде таким,
як те, що ти зараз робиш,
а не таким, як ти думаєш.*

С. Мрожек

Можна зазначити, що проблема відповідальності знайшла своє відображення у філософії (М. Бердяєв, І. Кант, Ж.-П. Сартр та ін.), яка розглядає сутність людини та співвідношення між її свободою і відповідальністю.

Психологи (К. Альбуханова-Славська, І. Бех, О. Кононко, М. Савчин) кваліфікують відповідальність, як результат інтеграції всіх психічних функцій особистості та об'єктивного сприйняття нею навколишньої дійсності. Сутність відповідальності — це інтегральна якість особистості, в якій об'єктивно втілюються основні вимоги суспільства до поведінки особистості, а суб'єктивно являє собою своєрідний стан свідомості, який знаходить свій прояв в мотивації вчинків та їх оцінці з точки зору інтересів суспільства.

Найвищим рівнем вихованості відповідальної поведінки є усвідомлення моральної відповідальності перед суспільством, перед батьками, педагогами, ровесниками та самим собою через внутрішні переконання. І досягнення цього рівня має бути метою виховання відповідальної поведінки. Проте формуванню моральних вчинків учнів все ще приділяється недостатньо уваги, що

призводить до випадків безвідповідальності в поведінці, породжує важковиховуваність, ізоляцію особистості учня з особливими освітніми потребами.

Але підґрунтям відповідальності є період дітей з особливими освітніми потребами (ООП) від навичок самообслуговування до усвідомлення самостійності та відповідальності, приблизно від року, півтора до семи – дев'яти років, а то й більше.

Відповідальне ставлення дитини з ООП до своїх обов'язків може спонукати такими мотивами, як страх, жадібність, корисливість, розважливність, гордість, честолюбство, марнославство, заздрість. Але оскільки такі мотиви не є моральними, то й не дають підстави говорити про засвоєння дитиною з ООП етичної норми «бути відповідальним».

Позитивними ж мотивами відповідального ставлення до дорученої справи можуть слугувати:

- турбота про благо ближнього (розуміння дитиною потреби своїх зусиль для інших), спонукання співчутливості і совісті;
- розуміння доцільності зусиль, цілеспрямованість;
- тримання задоволення від вчасного і старанного виконання доручень.

Як зазначає О. Ф. Плахотний, що відповідальність не виникає сама по собі, а зароджується, розвивається і виховується, закріплюється тими суспільними умовами, у яких живе особистість. Це – важкий та тривалий процес, який іде паралельно із формуванням почуття обов'язку та людської гідності.

На формування молодшого школяра, як відповідальної особистості впливає не тільки його включення в діяльність та отримання позитивних результатів (завершеність справи, добросовісне її виконання, отримання задоволення від роботи як самим виконавцем, так і оточуючими людьми), але й характер взаємин молодшого школяра з ООП з людьми.

Тому важливо навчити дитину з ООП вміння суб'єкт-суб'єктної взаємодії: вести діалог, керувати своєю поведінкою, колективно обговорювати підсумки роботи, давати самооцінку своїм діям, застосовувати навички міжособистісної взаємодії – безкорисливо ділитися тим, що маєш (іграшками, їжею, знаннями); проявляти розуміння, настроюватися на переживання іншого, надавати йому посильну допомогу; приносити радість не тільки собі, але й людям, які поруч; брати важчу або більшу частину роботи на себе.

Батьки хочуть бачити свою дитину самостійною, відповідальною, але при цьому не завжди проявляють достатньо зусиль, турботи для формування в неї цієї якості.

Батькам, педагогам та вихователям потрібно зважати на той факт, що відповідальність не виникає сама по собі, а зароджується, розвивається і виховується, закріплюється тими суспільними умовами, у яких живе молодший школяр з ООП.

Недостовірний та суперечливий характер інформації, негативні приклади дійсності сприяють формуванню в молодших школярів з ООП помилкових уявлень про етичні норми, припустиме і неприпустиме в їхній поведінці.

Тому для вироблення навичок відповідальної поведінки в дітей з ООП молодшого шкільного віку потрібно:

- формувати правильні етичні знання, вміння і навички етичної поведінки;

- розвивати мотиваційну сферу;
- сприяти набуттю позитивного досвіду комунікативної взаємодії;
- формувати механізми саморегуляції поведінки.

Пам'ятаймо, що діти вчаться на прикладах дорослих. Скільки не вчи дитину бути відповідальною, вона все-таки поводитиметься себе так, як батько з матір'ю. Тільки відповідальні батьки можуть виховати відповідальних дітей з ООП. Тому так важливо, щоб дитина з ООП щоденно бачила зразки відповідальної поведінки своїх батьків, вчителів, вихователів.

Найважливішим психологічним фактором підліткового періоду є становлення самосвідомості, важливим моментом якого є почуття дорослості. Суб'єктивно дорослість підлітка з проявом у нього соціальної відповідальності, як можливості та необхідності відповідати за себе, за справу на рівні дорослої людини. Під час перехідного віку у підлітків з ООП турбує «дефект» фізичного чи психічного відхилення, так зване відчуття: «Я не такий, як усі», «Мене оточення не так сприймає», тощо. Існують зовнішні та внутрішні фактори, які справляють вплив на формування відповідальності у підлітків з ООП. До зовнішніх факторів відносяться: вимоги з боку вчителів, батьків, наслідком невиконання яких може бути покарання. До внутрішніх — безпосередня необхідність і розуміння вимог відповідальної поведінки, виконання їх в силу внутрішніх переконань.

Категорія «підлітки-вчителі» найчастіше виникають протириччя, а особливо у підлітків з ООП. Вчителі дуже часто використовують авторитарний стиль відносин з учнями даної категорії, незважаючи на психологічні зміни, що відбулися у самоусвідомленні підлітків, незважаючи на необхідність переоцінки відносин і вимог. Як наслідок, це призводить до погіршення ставлення до навчання, збільшення критичності відносно в закладі, а в крайніх випадках — до особистісного конфлікту з вчителями.

Для того, щоб змінити ситуацію необхідно, в першу чергу, враховувати психологічні зміни, які відбуваються в підлітковому віці дітей з особливими освітніми потребами. Також перейти до дружньо-ділових стосунків, коли поряд з вимогами та поданням прикладу власною поведінкою учням дається можливість висловлювати власну думку, на відмінно від думки вчителя, і відповідати за наслідки своїх вчинків перед собою та оточуючими.

Але стосунки категорії «підлітки-вчителі» не є єдиною складовою процесу формування відповідальної поведінки.

Важливими є стосунки з ровесниками та батьками, які можна визначити, як категорії — «підлітки-підлітки» та «підлітки-батьки».

Категорія «підлітки-підлітки». Спостереження відносин між підлітками з особливими освітніми потребами. Більше уваги приділяється стосункам з протилежною статтю. Але тут виникає конфлікт між бажанням привернути увагу до себе та відсутністю елементарної культури поводження з протилежною статтю. Не володіючи основами цієї культури вони можуть навіть нанести шкоду здоров'ю один одному. Наприклад, занадто сильно вдарити чи штовхнути.

Характерним також є об'єднання підлітків в неформальні групи, як в середині класного колективу, так і за його межами. Підлітки з ООП групуються навколо неформального лідера, який за їхніми уявленнями є авторитетною

особистістю. Тут має місце хибне уявлення про особистість — це той, хто вирізняється із загальної маси учнів з ООП, має яскраво виражені якості організатора, найчастіше спрямовані на створення конфлікту між учнями та вчителями. Це актуалізує потребу класного керівника виявити такого лідера з метою залучення його до процесу виховання відповідальної поведінки та безпосереднього впливу через нього на всю групу. Крім усього вказаного, в підлітковому віці викривляється уявлення про дружбу. Особливо це відбивається на навчальному процесі, що проявляється, наприклад, у списуванні, спробі захистити від покарання за негативний вчинок та ін.

Категорія «підлітки-батьки» одна з найскладніших тому, що існує багато протиріч в уяві про відповідальність. Батьки хочуть обмежити діяльність підлітків, за які вони можуть нести відповідальність, а учні у свою чергу намагаються розширити їх. Уявлення батьків про відповідальність зводяться до того, що їх дитина достатньо доросла, щоб відповідати за свою поведінку вдома, в навчальному закладі і громадських місцях, за допомогу по господарству, за молодших братів чи сестер. Багато батьків вважають, що незалежно від віку вони є недостатньо дорослими, щоб бути самостійними. З цього випливає, що дитина з особливими освітніми потребами росте, і водночас залишається несамостійною. Деякі батьки вважають, що підлітки не несуть ніякої відповідальності, що за навчання, поведінку відповідають лише батьки. Таке відношення батьків може призвести до виникнення відчуття безвідповідальності дитини з особливими освітніми потребами за свої вчинки чи спровокувати між батьками, які не визнають право своєї дитини на самостійність, і підлітком, який прагне довести свою здатність відповідати за свої вчинки та поведінку. Досить часто стереотип поведінки в сім'ї переноситься підлітком і на відносини з вчителями та ровесниками.

В учнівській молоді сьогодні домінують культурно-споживацький і рекреативний типи дозвілля, які реалізуються у двох особистісних орієнтаціях: розваги, видовища, пов'язані з отриманням інформації, та задоволення потреб спілкування у неформальних групах. Сьогоднішній світ пропонує безліч спокус для дітей з особливими освітніми потребами та майже нічого не вчить.

Тому в першу чергу відповідальність дітей даної категорії повинні формуватися не тільки в спеціалізованих закладах, але й свій власний приклад мають надавати батьки. У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що *«сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку»*. Тому необхідно пам'ятати, що перша соціалізація дитини йде саме з сім'ї, батьків і відповідно значну роль у вихованні відповідальності дітей відіграє сама сім'я.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. — К.: ІЗМН, 1998. — 235 с.
2. Виховання естетичної культури школярів. — К., 1998. — 153 с.
3. Ильин В.С. Формирование личности школьника: Целостный процесс. — М.: Педагогика, 1984. — 144 с.

4. Корнев М., Анненков В. Про деякі стереотипи дозвілля сучасної молоді // Бібліотеки України — юнацтву. Досвід, проблеми, перспективи: Інф. бюллетень. — К., 1995. — Вип. 8–9. — С. 35–37.

5. Психологические условия формирования социальной ответственности школьников: Сб. науч. тр. — М., 1987. — 151 с.

6. Скокова Л. Відмінності у структурі дозвілля молоді // Бібліотеки України — юнацтву. Досвід, проблеми, перспективи: Інформ. бюллетень. — К., 1995. — Вип. 8–9. — С. 50–51.

УДК 376-056.2 9 : 81 — 028.31(045)

Щуцька О. І.,
заступник директора з навчальної роботи
Теребовлянського НРЦ

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

Для дітей з ООП важливим є забезпечення рівних можливостей для отримання якісної загальноосвітньої підготовки. Після прийняття Закону України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» у батьків і дітей з'явилася можливість вибору серед різних типів шкіл однієї – найвдалішої. Тому, незалежно від того, чи це буде загальноосвітня школа-інтернат, звичайна школа, навчально-реабілітаційний центр. Важливо, щоб у закладі була створена життєздатна система безперервного навчання для досягнення високих освітніх рівнів і забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості і формування інтелектуального потенціалу особистості.

Як зазначено в проекті Концепції розвитку загальної середньої освіти: «Освіта ХХІ століття» – це освіта для людини, її стрижень – розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальності особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни» [1-3].

У новій філософії освіти стверджується, що реформування шкільної освіти має відбуватися на гуманістичних засадах, зокрема, утвердження головних цінностей освіти: дитина як незмінна педагогічна цінність, і педагог – здатний до її розвитку, соціального захисту, збереження індивідуальності. Відтак, у новій соціально-правовій системі пріоритет надається, власне, дитині та сім'ї, внутрішньо сімейним та міжособистісним стосункам, активній особистості та особистісному зростанню. Сім'я є першою об'єднуючою ланкою між дитиною і суспільством, саме вона формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства та забезпечує своєчасний розвиток дитини з ООП, допомагає їй у досягненні певних успіхів пізнавальної діяльності.

Шляхи дієвості сучасної спеціальної освіти в сучасних умовах ми простежуємо на прикладі Теребовлянського НРЦ м. Теребовлі Тернопільської області та сприяння органів міськради, управління освіти.